

İSRAİL- TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Çağla Gül Yesevi

İsrail'in barış antlaşmaları ve normalleşme süreciyle gündeme geldiği şu günlerde, Türkiye-İsrail ilişkilerinin de daha iyiye gidip gidemeyeceği konusu tartışılmaya başlamıştır. Bilindiği gibi, Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu üyesi Prof. Dr. Mesut Hakkı Çaşın, İsrail'in olumlu bir adım atması halinde Türkiye'nin tekrar büyükelçi göndereceğini açıkladı. Joe Biden'ın göreve gelmesinin, Türkiye-İsrail ilişkilerini olumlu etkileyeceği belirtiliyor. Selin Nasi, Biden yönetiminin demokrasi ve insan haklarına daha fazla önem vereceğini ve bu durumun, Türkiye-ABD ilişkilerini zorlayacağını, ifade ediyor. Neticede, İsrail'le ilişkilerin normalleşmesinin, Türkiye-ABD ilişkilerine olumlu yansıtacağını belirtiyor. Mesut Hakkı Çaşın, Türkiye'nin İsrail'den silah alımı yaptığını hatırlatıyor ve iki ülkenin savunma teknolojileri konusunda birlikte ilerleyebilecekleri üzerinde duruyor. İsrail'in enerji kaynaklarının da Türkiye üzerinden taşınabileceğini açıklıyor (VOA, 22.12.2020). Karel Valansi, Al Monitor'ün haberine atıfta bulunarak, Türk ve İsrail istihbarat şeflerinin gizli olarak görüştüklarini, ardından Turkeyscope ve İsrail Hayom'da belirtildiği gibi Tümamiral Cihat Yayıncı'nın da Türkiye ile İsrail arasında bir deniz yetki anlaşmasının gerekliliği üzerinde durduğunu hatırlatıyor (Şalom, 09.12.2020).

Bahsi geçen tartışma ışığında, bu yazıda, Türkiye-İsrail ilişkileri tarihsel olarak analiz edilecek ve normalleşmenin ana parametrelerinin mümkün olup olmadığı sorgulanacaktır. İsrail, 14 Mayıs 1948'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye ve İsrail'in ilişkileri, 28 Mart 1949'da, resmîyet kazanmıştır. Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. İlişkilerin resmî boyutu ise alt düzeyde kalmıştır. Türkiye, İsrail'i tanımasına rağmen, ilişkiler, Türkiye'nin Arapları incitmek istemeyen tavrı nedeniyle soğuk seyretmiştir. 4 Temmuz 1950'de iki ülke arasında, "Modus Vivendi Ticaret ve Ödeme Antlaşması" imzalanmıştır. 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi, Türkiye'nin, İsrail Büyükelçisini, geri çağırmasıyla sonuçlanmıştır (Tavlaş, 1999, s.5-7).

Türkiye, İsrail Devleti'nin kurulmasını müteakiben, Irak, İran ve Bulgaristan'da yaşayan Yahudilerin, İsrail'e gitmeleri konusunda, kolaylık sağlamıştır. 1958 Irak Devrimi'nin ardından, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yönlendirmesiyle, Türkiye, İsrail ve İran arasında istihbarat alanında işbirliği yoğunlaşmıştır. Bu tarihte, Türkiye'de bir Mossad üssü kurulduğu, belirtilmektedir. İsrail'le işbirliği yapması önerilen diğer ülke de Etiyopya'dır (Kuzu, 2010, s.166; Tavlaş, 1999, s.8 aktaran Yesevi,). Çok gizli olarak yürütülen "Trident" programı çerçevesinde, Mossad, Türkiye'deki Sovyet ajanları konusunda, Türkiye'ye bilgi verirken, Milli İstihbarat Teşkilatı da Arap ajanlar konusunda bilgi vermiştir (Bishku, 2006, s.181 aktaran Yesevi, 2015).

1957 yılında, Mossad'ın Ortadoğu Bölüm Başkanı Eliahu Sasson, Ankara'ya büyükelçi olarak atanmıştır. Sasson ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bir araya gelerek, işbirliği konularını ele almışlardır. Bu görüşmelere, Mossad'ın üst düzey yöneticilerinden Reuven Shiolah aracılık etmiştir. 1976 yılında yayınlanan CIA raporunda, İran-İsrail-Türkiye istihbarat servislerinin üçlü işbirliğinden bahsedilmektedir. Varılan anlaşmaya göre, İsrail, Türkiye'den Sovyetler Birliği'ni izleyecektir. Türkiye, Arap Birliği'nin özellikle Suriye kanadı ile ilgili gelişmelerle ilgili bilgilendirilecektir (Tavlaş, 1999 aktaran Yesevi, 2015).

17 Mayıs 1971'de, İsrail'in İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) tarafından kaçırılmıştır. MİT ve Mossad, onu kurtarmak için operasyon hazırlığı yaparlarken, Elrom'un öldüğü anlaşılmıştır. Bu durum üzerine Mossad, THKP-C'nin Lübnan ve İspanya'daki Filistin kamplarında aldığı eğitimler ve gizli bağlantılarını, Türkiye'ye bildirmiştir. Türkiye, 1976 yılında, İslam Konferansı Örgütü'ne üye olmuş ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ), Ankara'da büro açmasına

Yesevi, Çağla Gül (2020). İsrail- Türkiye İlişkilerinin Değerlendirilmesi. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. <https://21yyte.org/tr/israil/i-srail-turkiye-i-liskilerinin-degerlendirilmesi>, 25.12.2020.

müsaade etmiş, İsrail ve siyonizmin kınanmasına dair karar almıştır. 1979 İran devriminin ardından, Trident programı zedelenmiştir. İran istihbaratı ile işbirliği, sona ermiştir. 1970'li yıllar, Türkiye'nin iç ve dış sorunlarla boğuştuğu yıllardır, bu dönemde pek çok Yahudi, Türkiye'yi terk ederek, İsrail'e yerleşmiştir. 1980'ler, yeni bir darbenin ardından gelen askeri rejimle siyasal İslamın, Türkiye'ye yerleştiği yıllar olarak anılmaktadır. 26 Kasım 1980'de, İsrail'le ilişkiler, maslahatgüzarlık seviyesinden, ikinci kâtiplik seviyesine çekilmiştir. Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcanmıştır (Tavlaş, 1999, s.11-15 aktaran Yesevi, 2015).

Türkiye ve İsrail arasında ilişkilerin yumuşaması, ABD'nin araya girmesiyle, gerçekleşmiştir. Türkiye'nin, BM Genel Kurulu'nda oylanan, İsrail'in, Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni ilhak etmesinin kınanmasına yönelik oylamada çekimser kalması, bu yumuşama sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. 5 Haziran 1982'de, İsrail, Beyrut'taki ASALA ve JCGA örgütlerinin kamplarına girileceğini ve Türk yetkililerin operasyona katılabileceklerini, iletmiştir. Baskın sırasında, ASALA örgütünün lideri bulunamamıştır. Öldüğü söylenen Agop Agopyan'ın, FKÖ'den ayrılan Ebu Nidal'la ortak karargâh oluşturma kararında olduğu, anlaşılmıştır. Türkiye, İsrail askerlerinin kamplarda buldukları belgelerle hazırlanan rapordan, ASALA ve DEV-YOL'la ilgili önemli bilgiler elde etmiştir. FHKO örgütü lideri George Habbash'ın, ASALA'ya kamp ve eğitim imkânı sunduğu, anlaşılmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği, Libya ve Suriye'nin, bu örgüte para ve silah desteğinde bulunduğu, görülmüştür (Tavlaş, 1999, s.17-19).

Özal, Yahudi lobisinin, ABD politikalarındaki etkisinin önemini anlamıştır. Bu dönemde, Türkiye, Ermeni soykırımı iddialarına karşı, Yahudi lobisinin desteğini almıştır. PKK terörüne karşı, İsrail'den, teknik ve istihbari yardım görmüştür. Ancak, Türkiye, Irak'ın bölünmesine karşı çıkarken, İsrail, "zayıf bir Irak'tan" yana tavır koymuştur. İsrail, 1960'lı yıllardan itibaren Irak Kürtlerine destek vermiştir. İsrail, kuşatılmışlık ve bölgesel konumundan kaynaklanan güvensizlik hissi nedeniyle, Türkiye ile olan ilişkisine özel önem vermiştir. Ancak, 1956 yılında ilişkilerin diplomatik seviyesi düşürülmüş, 1980'de diplomatik ilişki düzeyi, ikinci kâtiplik seviyesine indirilmiştir. Türkiye, 1990'lı yıllara kadar, İsrail'le yakın ilişkilere sahip olmamıştır. 1990'lı yıllarda, Türkiye, İsrail silah sanayii için, önemli bir pazar olarak görülmeye başlanmıştır. 1991'de, ilişkiler, elçilik düzeyine, yükseltilmiştir. İsrail Hava Kuvvetleri personelinin, farklı alanlarda eğitimi için, Türkiye ile işbirliği, İsrail için bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu dönemde, İsrail'le artan bir askeri işbirliği, gözlemlenmiştir. Askeri tesislerin ortak kullanımı, iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin güçlenmesine, katkıda bulunmuştur (Özcan, 2005).

Kasım 1992'de, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, İsrail'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaret kapsamında, Mossad ve MİT arasında bir antlaşma imzalanmıştır. 1994 ve 1995 yıllarında, İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman, Dışişleri Bakanı Şimon Perez, Cumhurbaşkanı Demirel ve Başbakan Çiller, karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlardır; bu ziyaretler sırasında, ticaret, savunma, turizm, tarım, terörle mücadele ve güvenlik alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi yönünde ilke kararları alınmıştır. Tansu Çiller, İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiyi "stratejik ilişki" olarak tanımlamıştır. İlişkiler, askeri ve ekonomik alanda gelişmiştir (Erhan, Kürkçüoğlu, 2004, s.569-573). 1996 yılının Şubat ayında, İsrail'le bir askeri ve eğitim işbirliği antlaşması imzalandı. Söz konusu antlaşmanın, istihbarat ile ilgili kısımlarını, MİT ve Mossad'ın yetkilileri imzalamışlardır (Kuzu, 2010).

23 Aralık 1996'da, Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Askeri alanda, Eğitim ve Teknik İşbirliği Çerçeve Antlaşmasına dayanarak, Türkiye ve İsrail arasında pek çok antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmalar çerçevesinde, Türkiye, hava sahasını, İsrail savaş uçaklarının eğitim amaçlı uçuşlarına, açmıştır. İki ülke arasında ortak tatbikatlar, düzenlenmiştir. Türkiye ve İsrail, öğrenci ve eğitmeni değişiminde, bulunmuşlardır. Kimyasal silahlardan korunma alanında işbirliği yapılmıştır. İsrail'in, İran ve Irak'taki faaliyetleri gözlemleyebilmesi amacıyla, Türkiye'nin radarlarını kullanmasına, izin

Yesevi, Çağla Gül (2020). İsrail- Türkiye İlişkilerinin Değerlendirilmesi. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. <https://21yyte.org/tr/israil/i-srail-turkiye-i-liskilerinin-degerlendirilmesi>, 25.12.2020.

verilmiştir. 28 Ağustos 1996 tarihinde imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması ile savunma alanında bilgi transferi ve teknisyenlerin karşılıklı olarak eğitimi konularında, birlikte çalışma kararı alınmıştır. Bu tarihten sonra, 54 F-4 uçağı, İsrail’de modernize edilmiştir. Türkiye, İsrail’den füze, gece dürbünü, elektronik malzeme alırken, İsrail’e 40 zırhlı araç satmıştır (Erhan, Kürkçüoğlu, 2004, s.574-579). Susurluk Raporu’nda, Şubat 1994’te, Özel Harekât Daire Başkanlığı’nın talebiyle, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından İsrail’den, örtülü ödenekle mal ve hizmet alımı yapıldığı, belirtilmektedir. Alımların arkasındaki asıl nedenin, Emniyet Genel Müdürlüğü’nün, Mossad’la ilişki kurması ve Öcalan’ın yakalanması için işbirliğinde bulunulması olduğu belirtilmektedir (Özcan, 2005, s.55).

1999 yılında, Türkiye’nin baskıları sonucunda, PKK lideri Abdullah Öcalan, Suriye’den ayrılmak zorunda kalmıştır; Rusya’ya oradan da İtalya’ya kaçmıştır. İtalya, “kırmızı bülten” çıkarılmasına rağmen, Öcalan’ın kaçmasına izin vermiştir. Öcalan sırasıyla, Rusya’ya, İtalya’ya ve Kenya’daki Yunanistan Büyükelçiliği’ne sığınmıştır. Öcalan’ın yakalanmasının, MİT-CIA-Mossad ortak operasyonu ile gerçekleştirildiği öne sürülmektedir (Roth, Sever, 2007, s.905).

1990’ların sonunda, iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden bozulmaya başlamıştır. Ecevit, Filistin meselesini işaret ederek, İsrail’in “soykırım” uyguladığını, duyurmuştur. Bu dönemde, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilemesinde, ortak tehdit ve çıkarların değişmesi, etkili unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Öcalan’ın yakalanmasıyla, Türkiye’nin güvenlik odaklı politikaları değişmiş (Tür, 2013, s.26-35) ve komşularını, düşman ve tehdit olarak görme eğilimi, büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda, İsrail’le paylaşılan, “ortak düşmanlar” kavramı, dış politika yapım sürecinde etkisini kaybetmiştir. 2000 yılında, Oslo Barış Sürecinin başarısızlığı ardından, değişen uluslararası dengeler ve AKP Hükümeti’nin iktidara gelişiyle, Türkiye, İsrail’in politikalarını şiddetle eleştirmeye başlamıştır. 3 Kasım 2002 seçimlerinin hemen ardından, AKP’li Murat Mercan, Ariel Şaron’un politikalarını sert bir dille eleştirmiş ancak bu konuşmasından birkaç gün sonra, 8 Kasım 2002’de İsrail’le stratejik ilişkilerin devam edeceğini, dini ve ideolojik gerekçelerin, AKP dış politikasını etkilemeyeceğini, belirtmiştir (Bishku, 2006, s.177).

16 Kasım 2003 tarihinde, İstanbul’da bomba dolu araçlar, 2 sinagogu tahrip etmişler ve 23 kişi ölmüştür. Olayın sorumluluğunu, El Kaide üstlenmiştir. Bu olayın vuku bulmasından önce, Mossad, Türkiye’deki El Kaide yapılanmasıyla ilgili uyarılarda bulunmuştur. Olaydan iki ay önce, Suudi Arabistan istihbarat servisinden de benzer bir bilgi, iletilmiştir. Sinagog ve diğer hedeflerle ilgili güvenlik önlemleri artırılmasına rağmen, saldırılar önlenememiştir (Shapiro, 2012, s.253). 2003 yılı, Neva Şalom ve Beth İsrail Sinagoglarına saldırılar ve bu saldırılardan 5 gün sonra, HSBC Genel Müdürlüğüne ve İngiliz Konsolosluluğuna yapılan bombalı saldırıların ardından, iki ülke arasındaki ilişkilerden bir düzelmeye görülmüştür. Ancak, İsrail’in Gazze’ye Gökkuşuğu operasyonu (2004), ilişkilerin yeniden bozulmasına neden olmuştur (Koç, 2011, s.388).

AKP, İsrail’in Filistin’le ilgili politikalarına sert eleştiriler getirmiştir. Bu söylemlere rağmen, 25 Aralık 2003’te, İsrail Kamu Güvenliği Bakanı Tsahi Hanegbi ile Türkiye İçişleri Bakanı Abdulkadir Aksu tarafından imzalanan antlaşma ile iki ülke polislerinin işbirliği ve ortak eğitimi alanında bir antlaşma imzalanmıştır. Türkiye ve İsrail’in terörizmle mücadelede bulunacakları, Mossad’ın, El Kaide militanlarını yakalamak için Türk istihbaratı ile birlikte çalışacağı konuları gündeme gelmiştir (Uslu, 2010).

İsrail ve Kuzey Irak’taki Kürtlerin uzun yıllara dayanan işbirliği, bilinen bir gerçektir. Mossad’ın, Kuzey Irak’taki PKK’lıları eğitmesi ve silahlandırması, Türk kamuoyuna yeni bir gelişme olarak sunulmuştur. Ancak, bu işbirliği ve ortaklık yeni bir durum değildir. Türk kamuoyunun, PKK konusundaki hassasiyeti, hükümetin özel önem atfettiği Filistin-İsrail meselesiyle birleştirilmiştir. AK Parti

Yesevi, Çağla Gül (2020). İsrail- Türkiye İlişkilerinin Değerlendirilmesi. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. <https://21yyte.org/tr/israil/i-srail-turkiye-i-liskilerinin-degerlendirilmesi>, 25.12.2020.

Hükümeti'nin politikaları sonucunda, Filistin meselesi, bir dış politika sorunu olmaktan çıkarılmış, bir iç mesele haline getirilmiştir. AK Parti Hükümeti, 2006 yılındaki Hamas-Halid Meşal zaferini desteklemiş ve Gazze'ye özel bir önem atfetmiştir. Türkiye, 2007 Mart ayından itibaren, Suriye-İsrail arasında arabuluculuk rolü üstlenmiştir. 2008 yılındaki Suriye-İsrail dolaylı barış görüşmeleri, Türkiye'nin nezaretinde gerçekleştirilmiştir. Arabuluculuk girişimi, 27 Aralık 2008 tarihinde İsrail'in Gazze'ye karşı giriştiği Dökme Kurşun Operasyonu'na kadar devam etmiştir. 2009 yılındaki "Davos olayı" ilişkilerin gidişatını olumsuz yönde etkilemiştir. 29 Ocak 2009'da, Davos'ta, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) kapsamında düzenlenen "Gazze: Ortadoğu'da Barış Modeli" başlıklı panelde, İsrail Başbakanı Şimon Peres'in Gazze saldırılarını meşrulaştıran sözlerine, Başbakan Erdoğan, sert tepki göstermişti. Ocak 2010'da ise "Alçak Koltuk Krizi" olarak adlandırılan Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'a diplomatik nezaketsizlik ilişkilerin kötüleşmesine katkıda bulunmuştur.

Mayıs 2010'da, Gazze'ye yardım götürmek amacıyla yola çıkan Mavi Marmara gemisine, İsrail Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılan müdahalede, 9 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Milli İstihbarat Teşkilatı'nın, 24 Şubat 2011 tarihinde yapılan toplantısında yayınlanan istihbarat raporunda, PKK ve İsrail'in yeni ilişkileri gündeme gelmiştir. Bu raporda, İsrail'in İskenderun saldırısının arkasındaki aktör olduğu ve Mossad ajanlarının, Kuzey Irak'taki PKK'lı teröristleri eğittiği, vurgulanmıştır. Bu bağlamda, İsrail, bağımsız bir Kürdistan Devleti'nin kurulmasını çıkarlarına uygun bulmaktadır (Eligür, 2012; Koç, 2011, s.388).

Mavi Marmara olayı, özür ve tazminatla çözümlenme sürecine girince, iki ülke arasında istihbarat konusunda, işbirliği yeni bir boyut almıştır. İsrail ve Türkiye arasında Ortadoğu'da istihbarat konusunda işbirliği konusunda mutabık kalındığı, anlaşılmaktadır. Telefon diplomasisi neticesinde, 2013 yılında, Netanyahu, Mavi Marmara olayı nedeniyle, Türkiye'den özür dilemiştir (AA, 22.03.2013). 2013 yılının Haziran ayında gerçekleşen Mossad şefi Tamir Pardo'nun, Türkiye ziyareti, istihbarat paylaşımı açısından, önemlidir. Basında yer alan haberlerde, Pardo'nun, Fidan'a, İran Devrim Muhafızları'na bağlı askerlerin, Suriye'de El Muhaberat örgütüyle birlikte Türkiye aleyhine faaliyet gösterdiği yönünde bazı bilgiler sunduğu, ileri sürülmektedir.

İsrail Türkiye ilişkileri açısından üzerinde durulan konulardan biri de MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın, İran'daki İsrail ajanlarını ifşa ettiğine dair haberlerdir. Washington Post yazarı David Ignatius, MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın, iki ülke ilişkilerinin kötü olduğu dönemde, İsrail'in istihbarat sırlarını, İran'a iletildiğini, yazmıştır. Türk yetkililer, bu haberlerin, İsrail tarafından sunulduğunu öne sürerken, İsrail tarafı, bunun İsrail-Türkiye ilişkilerini bozmak için ortaya atıldığını öne sürmektedirler. İddialara göre, bu olayın sonucunda İsrail, 10 insansız hava aracının, ABD tarafından Türkiye'ye teslimatını engellemiştir (Radikal, 21.10.2013).

Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyri, İsrail-Filistin barışıyla yakından ilgilidir. Türkiye, İsrail'in Gazze'ye karşı giriştiği saldırıları sert bir dille kınamaktadır. Başbakan Erdoğan, İsrail'in Filistin'e uyguladığı zulüm bitmeden Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmeyeceğini duyurmuştur (Haber7, 11.07.2014). Türkiye-İsrail arasında, Mısır konusunda ciddi bir çıkar çatışması olduğu görülmüştür. İsrail için Mübarek, güvenilir bir müttefikti. İslamcı bir rejimin iktidara gelmesi ise ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Türkiye, demokrasi taraftarlığı söylemi ile ilk günden beri, Müslüman Kardeşler iktidarını desteklemiş ve Mursi'ye yapılan darbeye şiddetle karşı çıkmıştır. Başbakan Erdoğan, Mısır'daki ikinci darbenin arkasında, İsrail'in olduğunu, açıkça dile getirmiştir (ATV Haber, 20.08.2013).

Mavi Marmara saldırısı ardından Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi, Ankara'ya çağırılmıştır. 26 Haziran 2016 tarihinde ikili ilişkilerin tekrar normale döndürülmesine yönelik mutabakata varılmıştır. Bu çerçevede iki taraf arasında yapılan "Tazminata İlişkin Usul Anlaşması", 28 Haziran 2016 tarihinde

Yesevi, Çağla Gül (2020). İsrail- Türkiye İlişkilerinin Değerlendirilmesi. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. <https://21yyte.org/tr/israil/i-srail-turkiye-i-liskilerinin-degerlendirilmesi>, 25.12.2020.

imzalanmıştır. İlişkilerin normalleşmesi sağlanmıştır. İsrail’le ikili ilişkiler, 30 Mart 2018 tarihinde başlayan “Büyük Dönüş Yürüyüşü” gösterilerine katılan Filistinli sivillere yönelik İsrail’in orantısız güç kullanımı neticesinde, yeniden hassas bir döneme girmiştir. Türkiye’nin Tel Aviv Büyükelçisi, 15 Mayıs 2018 tarihinde merkeze çağırılmıştır. Türkiye-İsrail ilişkileri belirtilen tarihten itibaren Büyükelçiliklerdeki Geçici Maslahatgüzarlar tarafından yürütülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2020). Karel Valansi, İsrail’in Türkiye’den rahatsızlıklarını şu şekilde sıralıyor: Türkiye’nin, Hamas’a verdiği destek, Gazze’de, Doğu Kudüs’te etkinliği ve kendini Filistin davasının koruyucusu ilan etmesi. Bu bağlamda, ilk defa İsrail Savunma Kuvvetleri (IDF) Türkiye’yi “zorluk (challenge) listesine” eklemiştir.

Tüm olumsuzluklara karşın, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artarak devam etmesi, üzerinde önemli durulması gereken bir konudur. Bu durum, liderler arasındaki sert söylemlere rağmen, perde arkasında olumlu gelişmelerin varlığını gözler önüne seriyor. Aslında bu ekonomik ilişkilerin temeli de 1990’lı yıllarda iki ülke arasında imzalanan antlaşmalara dayanmaktadır. 14 Mart 1996’da imzalanan ve 1 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Antlaşmasıdır. Bu antlaşma aslında İsrail’le 1996 yılında imzalanan Savunma Sanayi Antlaşması ile birlikte gündeme gelmiştir. Sonuçta, İsrail, savunma alanında Türkiye’nin çok önemli bir ortağı olmuştur. 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara olayının iki ülke arasındaki ticaret hacmine beklenildiği kadar önemli etkisi olmamış ancak iki ülke arasındaki yatırımları etkilemiştir (Sarıaslan, 2019, s.1078). Türkiye ve İsrail arasındaki ticaret hacmi, 2018 yılında 6,2 milyar dolarken, 2019 yılında 5,5 milyar dolar olarak gerçekleşti (Medyascope, 16.10.2020).

Üzerinde özellikle durmamız gereken konu İsrail’in bölgede imajının değiştiğidir. İsrail, geçtiğimiz dört ay içinde, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Sudan ve Fas ile İbrahim Antlaşması kapsamında, barış antlaşmaları imzalamıştır. İsrail’in işbirliklerini arttırdığı, görülmektedir. İran karşıtı Körfez Ülkeleri yanında, Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi, Mısır, Ürdün, İtalya ile iyi ilişkiler, işbirlikleri tesis ettiği görülmektedir. Yeni dönemde Amerikan yönetiminin değişmesiyle, Körfez Ülkelerindeki işbirlikleri yavaşlarsa da İsrail’in, bölgedeki “yalnız” konumu ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda Türkiye-İsrail işbirliğinin, 1990’larda elde ettiği ivmeyi yeniden kazanması kolay değildir. İsrail; ülkenin algıladığı tehditleri bertaraf etmek için, Arap dünyasındaki “düşman devlet” imajını “müttefik devlet imajına” çevirme yoluna gitmektedir. Netanyahu, son dönemde yaptığı açıklamalarda, İsrail’in Arap devletleri için bir tehdit olmadığını anlaşıldığını, İsrail’in radikal İslami teröre karşı, savaş alanında vazgeçilmez bir müttefik olarak görülmeye başladığını, ifade etmektedir. Arap dünyasında, 70 yıldır kendilerine karşı sürdürülen geleneksel karalamaların değişebileceğini ve Arapların, Yahudi halkı ve Yahudi devletine karşı tutumlarını yeniden değerlendirdiklerini, belirtmiştir (Jerusalem Post, 23.22.2016; Yesevi, 2017b; Yesevi, 2020a). İsrail, bu yeni antlaşmalarla “barış kurucusu” haline gelmiştir. Uluslararası toplumdaki konumu ve söylemi değişmiş, bölgede yeni müttefikler elde etmiştir. İsrail ve Türkiye arasında güven bunalımı devam etmektedir, liderler arasındaki söylemler serttir. Türkiye, pek çok sorunla baş etmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi yatırımların artması, güvenlik ve istihbarat alanında işbirliğini gündeme getirecektir. Türkiye’nin bölgede işbirliğini arttırması, çıkarları gereğidir; bu bağlamda, uluslararası ilişkilerin yeniden inşa edilmesi gerekliliktir. İki ülke ilişkilerinin yeniden inşa süreci, iki liderinin isteğine, değişmesi gereken söylemlerine bağlıdır. Geçmişten günümüze Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrinin incelediğimizde, bu imkânsız değildir ancak ilişkilerin 2009 yılı öncesine dönmesi bile ciddi bir çaba gerektirmektedir.

Kaynaklar:

Bishku, M. B. (2006). How has Turkey Viewed Israel? *Israel Affairs* 12(1), 177-194.

Yesevi, Çağla Gül (2020). İsrail- Türkiye İlişkilerinin Değerlendirilmesi. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. <https://21yyte.org/tr/israil/i-srail-turkiye-i-liskilerinin-degerlendirilmesi>, 25.12.2020.

Dışişleri Bakanlığı (2020). <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim 24.12.2020).

Erhan, Ç. & Kürkçüoğlu, Ö. (2004). Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler: İsrail ile İlişkiler. İçinde Baskın Oran (ed). *Türk Dış Politikası 1980-2001*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eligür, B. (2012). Crisis in Turkish Israeli Relations (December 2008, June 2011): From Partnership to Enmity. *Middle Eastern Studies* 48(3), 429-459.

Koç, M. B. (2011). Reflections on the Davos Crisis in the Turkish Press and the Views of Opinion Leaders of the Turkish Jews on the Crisis. *Turkish Studies* 12(3), 383-398.

Kuzu, A. (2010). *Mossad*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Özcan, G. (2005). *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*. Tesev Dış Politika Platformu.

Özkeçeci- Taner, B. (2012). From Allies to Frenemies and Inconvenient Partners: Image Theory and Turkish-Israeli Relations. *Perceptions* 17 (3). 105-129.

Roth, M. P. And Sever, M. (2007). The Kurdish Workers Party (PKK) as Criminal Syndicate: Funding Terrorism Through Organized Crime, A Case Study. *Studies in Conflict & Terrorism* 30 (10). 901-920.

Sarıaslan, F. (2019). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74 (4): 1065-1102.

Shapiro, S. (2012). Israeli Intelligence and al-Qaeda. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 25, 240-259.

Tavlaş, N. (1999). Türkiye-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri. *Avrasya Dosyası* 5(1).

Uslu, N. (2010). Türkiye'nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı. *Bilig* 52, 147-180.

Valansi, Karel, Yollar ve Kalpler Ayrı. *Şalom*, 09.12.2020.

VOA, İsrail Türkiye İlişkileri Düzeltme Yolunda. 22.12.2020.

Tür, Ö. (2013). İsrail'in Özür Dilemesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri. *Ortadoğu Analiz* 5(54), 26-35.

Yavuz Tiftikçigil, Burcu; Yesevi, Çağla Gül (2015). *Türkiye'nin Enerji Görünümü: Stratejiler ve İlişkiler*. İstanbul: Der'in Yayınevi.

Yesevi, Çağla Gül. (2020). *Muhsin Fahrizade Suikastının Ardından İsrail İstihbarat Kültürünün Değerlendirilmesi*. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 08 Aralık 2020, <https://21yyte.org/tr/israil/muhsin-fahrizade-suikastinin-ardindan-i-srail-i-stihbarat-kulturunun-degerlendirilmesi>

Yesevi, Çağla Gül (2020). *Körfez Ülkeleriyle Yapılan Antlaşmalar Sonrası İsrail'in İmajı Değişiyor mu?* 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 29.09.2020, <https://21yyte.org/tr/israil/korfez-ulkeleriyle-yapilan-antlasmalar-sonrasi-i-srail-in-i-maji-degisiyor-mu>

Yesevi, Çağla Gül (2017). Güvenlikleştirme Teorisi Açısından İsrail'in Türk Dünyası Politikası. *Türk Dünyası Araştırmaları* 115 (227): 133-162.

Yesevi, Çağla Gl (2020). İsrail- Türkiye İlişkilerinin Değerlendirilmesi. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.
<https://21yyte.org/tr/israil/i-srail-turkiye-i-liskilerinin-degerlendirilmesi>, 25.12.2020.

Yesevi, Çağla Gl (2017). İsrail'in Devlet İmajının Őekillendirilmesi. *Bilge Strateji Dergisi* 9 (16): 97-130.

Yesevi, Çağla Gl (2015). İsrail Ordusu ve İstihbarat Örgütleri. Ankara: Kripto Yayınevi (2. Baskı: Mart 2018).

Yesevi, Çağla Gül (2014a). İsrail İstihbarat Örgütleri ve Mossad. İçinde mit Özdaę (Ed). *İstihbarat Örgütleri*.(217-270) Ankara: Kripto Yayınları.

Yesevi, Çağla Gl (2014b). İsrail'in Güvensizlięi ve İsrail Askeri İstihbaratı. *Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Dergisi* 1 (4). 107-144.

Yesevi, Çağla Gl (2014c). İsrail Silahlı Kuvvetleri. *Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Dergisi* 1 (2). 123-168.